

РЕЦЕНЗИЯ

по конкурс за доцент по 2.1. Филология
(Българска литература от Освобождението до наши дни)

обявен в Държавен вестник, бр. 100 от 15. 12. 2017

рецензент: проф. дфн Милена Кирова, СУ

Конкурсът е обявен за нуждите на катедрата по българска литература в Софийския университет. На него се е явил само един кандидат: гл. ас. д-р Ноеми Асенова Стоичкова, щатен преподавател към същата катедра. Тя е представила пълен комплект от необходимите документи, своя хабилитационен труд, публикуван в книга от Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, и списък с публикации, които участват в конкурса. Хабилитационният труд е обсъден на катедрен съвет от 28. 10. 2017 г. и единодушно предложен за откриването на процедура.

Ще започна с представянето на неговите научно-изследователски качества.

Хабилитационният труд на д-р Ноеми Стоичкова има заглавие „Критически езици и идеологически полета (Фрагменти от едно столетие 1878 – 1989)“. Той е структуриран в две въведения и две основни части, завършва със Заключение и Библиография; съдържа 318 страници. Неговата изследователска тема може да бъде представена като авторефлексии на българската литературна критика (или „автосъзнание на критиката“, както го нарича авторката) в продължение на целия период от Освобождението до края на 20 век. Макар и значима в литературноисторически план, тя е слабо разработена от българското литературознание. В началото на първата основна част авторката индексира публикуваните досега изследвания в тази посока, започвайки с наблюденията върху възрожденската критика: от Дочо Леков, Николай Аретов, Николай Чернокожев – до книги, които се появяват в началото на новия век (автори като Антония Велкова-Гайдарджиева, Сава Василев, Елка Трайкова, Иван Христов). Както изглежда, тъкмо през последните две десетилетия интересът към критическото наследство е рязко пораснал и трудът на д-р Стоичкова се вписва в тази модерна вълна. Можем да обобщим, че по отношение на своя тематичен избор работата има принос към развитието на нашата литературна наука, тъй като за пръв път представя историята на българската литературна критика погледната от ъгъла на критическото самосъзнание, в последователността на толкова

дълъг период и в опит да се направят общовалидни заключения за начините, по които е функционирала в публичното пространство и в обществения живот.

В методологическо отношение (така както избраният подход е представен във второто встъпление, „За методологията“), работата е по-скоро еkleктична. Тя не следва тезите на една конкретна школа или теория, а по-скоро се стреми да приведе в практическа употреба най-утвърдените позиции на различни подходи, използва разнообразен теоретически и терминологичен инструментариум. Този подход, както съзнава самата авторка, е най-подходящ, тъй като е адекватен на исторически възникналото разнообразие от подходи, чрез които се развива самата критика, особено когато става въпрос за период от стотина години. Изведени са все пак акценти на методологическия избор, който прави работата; те са определени като „фундаментално функционални за текста“. Сред тях трябва да бъдат открити „марксистическите позиции“ на Тери Игълтън, новият историзъм на френската школа, изследванията на Евгений Добренко. Макар че обектът на работата е подчертано литературен, подходът може да бъде определен като донякъде интердисциплинарен; към задължителния историзъм на наблюденията се присъединяват и помощни стратегии от областта на социологията, особено когато става въпрос за втория период от развитието на българската критика, или след Втората световна война.

Първата основна глава, озаглавена доста общо: „Литературната критика у нас – исторически перспективи“, в действителност има конкретен, поне в темпорално отношение, обект на изследване: критическото самосъзнание в периода от Освобождението до края на Втората световна война. Очевидно е, че става въпрос не само за дълъг, но и за сравнително богат, а що се отнася до скромните български традиции, и основополагащ период, в който професионалната критика се появява, развива и разнообразява (вече след началото на 20 век). Ето защо тук срещаме най-ясно приложен изборителния подход, този, който е накарал авторката да използва понятието „фрагменти“ в подзаглавието на своя труд. Той личи най-вече в начина, по който са включени важни фигури като д-р Кръстев и Боян Пенев. За сметка на това обаче има и попадения, които отключват възможността за наблюдение върху малко познати порано обекти. Такава е например статията на Димо Кърчев „Литературната критика“ от 1909 година. Публикувана две години след многото и известно и подробно обгледано от изследователите есе „Тъгите ни“, тази статия, наречена от авторката „най-радикалният модернистичен текст“, разширява представите ни за мястото и приноса на Димо Кърчев в развитието на българската литературна критика.

В същия план на оценка трябва да посоча и задълбочения интерес към малко анализираното, но единствено у нас по своята тематична

насоченост списание „Литературен критик“, издавано през първата половина на 1941 година. Специален фокус на изследователски интерес представлява и списание „Златорог“, сравнително системно и последователно проследено в цялото му 24-годишно течение. Бих искала да открия и работата върху списание „Стрелец“. Макар че точно това списание е добре разработено през последните години (например книгата на Иван Христов), д-р Стоичкова е успяла да намери своя специфична посока на анализ, залагайки върху културноисторическия контекст, в който то се появява и проявява.

В този момент бих искала да направя едно наблюдение, което засяга както първата част, така и цялата работа на д-р Стоичкова. Отделено е голямо внимание на много други изследвания, повече или по-малко пряко свързани с темата на хабилитационния труд. Авторката е добре ориентирана в натрупаната до този момент традиция, ползва задълбочено и коректно професионалния опит на своите колеги-изследователи, позовава се на изказаните от тях мнения, като често ги доразвива във вече подсказаната посока.

Втората основна част на хабилитационния труд проследява развитието на българската литературна критика от края на Втората световна война до края на 90-те години на 20 век. Това е по-голямата по обем, по-задълбочено подготвена и по-концептуално разработена част на изследването; тук са преобладаващо концентрирани неговите научни постижения.

Частта започва с уводно изясняване на новата историческа ситуация, илюстрирано подробно с прословутия случай *Тютюн*, който вече беше специално разработен в няколко книги, включително и такива, съставени от документален материал. Оттам нататък обаче работата на д-р Стоичкова тръгва по самостоятелни и почти неизследвани досега пътеки: периодични издания, дискусии, публикации... и така осъществява най-приносната си част. За пръв път във фокуса на едно литературноисторическо изследване попадат емблематичните за социалистическия период списания „Септември“ и „Пламяк“, и двете официални издания на Съюза на българските писатели, и двете продължили да излизат в небивало дотогава дълъг период (четиридесет и две години „Септември“, тридесет и две години „Пламяк“). Авторката, както се вижда от нейния текст, е отделила време и сили, за да проучи основно критическите събития по страниците на тези списания. И в същото време нейните наблюдения не са хаотични, разбягващи се в различни посоки, така както се случва самата действителност, а са организирани в няколко основни проблемни и тематични ядра, свързани с конкретни събития от културноисторическата действителност на България във времето на държавния комунизъм.

Първото такова ядро е дебатът за критиката, иницииран от списание „Септември“ през 1959 година. Това събитие има ключов характер, тъй

като изразява гласа на зародилата се априлска линия и с различни по време и степен отклонения ще продължи да определя характерни черти на българското критическо самосъзнание от целия период. Следващото десетилетие, на 60-те години, е представено с друга голяма дискусия по страниците на „Септември“, продължила почти година. Това събитие има емблематичен характер за историята на българската социалистическа критика, тъй като представлява една от най-значимите ѝ атаки срещу възможността за всякакви отклонение от идеологически и поетически склерозиратата традиция на „вярното“ писане. Обект на атаката са „прозападните“ критици („начело“ с Цветан Стоянов, но също така Владимир Свинтила и Атанас Славов) и т.н. „импресионисти“ (Тончо Жечев, Здравко Петров, Кръстьо Куюмджиев).

Отново тук искам да отбележа и друго добро тематично попадение на хабилитационния труд. Допреди трийсетина години лявата критика от Освобождението до края на Първата световна война се радваше на голямо внимание, но в същото време нейният анализ беше еднопланов, несъразмерен в културноисторическо отношение, а оценката ѝ – силно пресилена и идеологически предпоставена. Последва период (от 1989 година насам), в който тя беше цялостно изоставена и сякаш – ако не изхвърлена от, то поне забравена за нашата литературна история. Ноеми Стоичкова за пръв път след 1989 г. се връща обратно към нея, макар и без да я представя в пълнотата на историческото ѝ съществуване, и обглежда нейното значение в историята на българската критика. Тя проследява тъкмо връзките и зависимостите на лявата критика с останалите прояви на критическо съзнание, преди всичко от периода между двете световни войни. Демонстрираният подход – „без пристрастия, но и без предубеждения“ – е най-подходящият начин да прочетем своето минало в плана на професионалния исторически опит.

Но нека се върна отново към критиката от времето на държавния комунизъм. Както изглежда, тя все пак е успяла да съхрани и развие донякъде своите съпротивителни сили, защото следващото десетилетие, на 70-те години, идва с потребността от нова дискусия, от ново прочистване на идеологическите позиции. Това се случва отново по страниците на тежкия литературен официоз списание „Септември“; нарочени за прочистване този път са „структуралистите“, сред които попадат хора като Никола Георгиев, Светлозар Игов, дори Боян Ничев. Прави ни впечатление една любопитна особеност на критическия живот в неговите публични проявления: сякаш всяко десетилетие е имало нужда от едно „голямо“ събитие, от една активна чистка, която да гарантира реда и спокойствието в критическите редици. Не знам дали последователността на тези „събития“ е съзнателно и внимателно разчетена, но наблюденията, направени от по-късната историческа дистанция, подсказват обмислена последователност и планомерна цикличност в тяхното случване.

Всичко, което написах дотук за втората част, поражда въпроса защо говоря само за списание „Септември“, къде е „Пламяк“, изпуснала ли го е от вниманието си авторката противно на своите намерения? Отговорът е донякъде положителен, защото главата, посветена на „Пламяк“, е в размер по-малък от трийсет страници (докато другата, посветена на „Септември“, е над сто страници) и нейното заглавие неслучайно гласи „Изпреварващи и допълващи фрагменти“. За тридесет и двегодишното си съществуване „Пламяк“ публикува около трийсет (изглежда, че има нещо специално и направо съдбовно в тази цифра) различни материала, посветени на критиката. Профилът му по принцип би трябвало да е по-„демократичен“ и по-„мек“, то е било замислено като „рожда на размразителните процеси“, като поле за изява на младите сили, но в крайна сметка, както показва изследването, и пишещите на тема „критика“ авторитети, и позициите, които заема органът като цяло по повод на различни дебати, не се различават особено от тези на списание „Септември“. Авторката е избрала да проследи само няколко знакови явления от критическия дискурс на списанието като литературноисторическата статия на Георги Цанев „Първи борби в критиката“, после „С грижа за критическото наследство“ от Михаил Неделчев и „големият разговор за критиката“ през 1972 година като опитно поле за официалните дискусии в „Септември“ през следващото десетилетие.

В обобщение на приносите, които прави хабилитационният труд на д-р Ноеми Стоичкова, още веднъж ще посоча добрия избор на слабо разработено в българското литературознание тематично пространство, фокусирането на литературноисторическия интерес върху още по-рядко разглеждания проблем за критическото самосъзнание (или „как критиката мисли за себе си“), добре информираната ориентация сред това, което други изследователи са направили и оставили по същата тема, стремежа към диалог и сговаряне с добрите традиции на българската литературна наука, както и толерантния, стремящ се към обективност и балансирана оценъчност изследователски тон.

Отделно внимание бих искала да обърна на научните публикации, които д-р Стоичкова е направила след защитата на своята докторска дисертация през 2000 година и които не са пряко свързани с тематиката на хабилитационния труд. Техният брой не е голям (единайсет), но тематично-проблемният им обхват показва разнообразие и широк хронологически периметър: от Михалаки Георгиев и Пенчо Славейков до последната „История на българската литература“ от 2016 година. Прави впечатление способността да се намират интересни, макар и тесни, проблеми, които не са били забелязани и разработени по-рано.

Освен този е представен и друг списък на публикации в сборници и периодични издания: по темата на хабилитационния труд, но в текстови вариант, който се различава от текста на книгата (три статии от този вид),

и още седем статии, които са по проблеми, непопаднали изобщо в окончателния вариант на основното изследване. (Такива са например „За идеологизирането на критическата рецепция на Емануил Попдимитров“ от 2003 година, „Критическата рецепция на Атанас Далчев през тоталитарния период“ от 2006 година, „Институционални и персонални приближавания – критически дистанции към Константин Константинов“ от 2016 година и т.н.

В обобщение на всичко, което казах дотук – както върху качествата на хабилитационния труд, озаглавен „Критически езици и идеологически полета. Фрагменти от едно столетие 1878 – 1989“, така и върху съвкупността на посочените от мен двадесет и една статии, публикувани след придобиването на научната и образователна степен „доктор“, изразявам положително становище за възможността да бъде присъдена академичната титла „доцент“ на гл. ас. д-р Ноеми Асенова Стоичкова.

14. 04. 2018